

Л. В. ЧУПРИНА, канд.екон.наук, доц., Харківський інститут фінансів
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі,
Харків;
Д. Є. ФІЛІПСЬКА, викладач, Харківський інститут фінансів
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі,
Харків

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ БАНКІВ

У статті проаналізовано різні підходи щодо визначення категорії «внутрішній контроль». Представлено інформаційне забезпечення внутрішнього контролю діяльності банків та встановлено основні завдання при організації системи внутрішнього інформаційного забезпечення банків. Отже, в системі оцінки й управління ризиками банківської діяльності доцільно приділяти велику увагу організації ефективної системи внутрішнього контролю, що актуалізує необхідність дослідження.

Ключові слова : внутрішній контроль, банк, банківська система, управління, інформація, ризик

Вступ. Розвиток економіки кожної країни багато в чому залежить від стійкого функціонування банківської системи в цілому. Стрімко мінливі умови зовнішнього середовища вимагають підвищеної уваги та контролю за функціонуванням комерційних банків, як з боку держави, так і з боку органів управління банку з метою прийняття правильних управлінських рішень, спрямованих на стабілізацію діяльності, зростання фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності комерційного банку.

Аналіз основних досліджень та літератури. Дослідженню даної проблематики присвячено ряд праць вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. Зокрема таких, як А. Арсланбекова-Федорова [1], Г. Бортникова [2], С. Власова [3], Р. Гиніятова [4], А. Демидова [5], І. Дрозд [6], О. Єленевської [7]. Разом з тим залишаються не до кінця дослідженими деякі аспекти функціонування внутрішнього контролю банків як цілісної системи: все ще залишаються невирішеними проблеми теоретичного узагальнення організації системи внутрішнього контролю та способи підвищення її ефективності, не розроблені уніфіковані системи оцінки стану внутрішнього контролю за різними напрямками діяльності комерційного банку, не має досить розвинутою і обґрунтованою практичної бази.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних питань стосовно функціонування внутрішнього контролю та надання рекомендацій щодо покращення його організації в діяльності банків.

Постановка проблеми. Система внутрішнього контролю охоплює усі механізми банку, діє постійно і на всіх рівнях. Сутність внутрішнього контролю банку на нормативному рівні визначено Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затвердженим постановою Правління НБУ від 30.12.1998 року № 566. Згідно із даним Положенням, внутрішній банківський контроль – це сукупність процедур, які забезпечують дотримання положень внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку та достовірність і повноту інформації [8].

Внутрішній контроль дає змогу пересвідчитись, що банк працює згідно з розробленою стратегією і тактикою; операції здійснюються тільки після відповідного дозволу; активи зберігаються, а зобов'язання перебувають під контролем; фінансова та інша звітність містить повну, точну і своєчасну інформацію; менеджмент спроможний ідентифікувати, оцінювати, контролювати ризики та управляти ними.

Отже, в системі оцінки й управління ризиками банківської діяльності доцільно приділяти велику увагу організації ефективної системи внутрішнього контролю, що актуалізує необхідність дослідження.

Матеріали досліджень. Перше офіційне визначення внутрішнього контролю було опубліковано в 1992 році Комітетом організацій-спонсорів Комісії Тредвея (англ. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO). Модель COSO визначає внутрішній контроль як процес, що здійснюється радою директорів, менеджментом і іншим персоналом компанії, призначений для забезпечення розумної впевненості щодо досягнення цілей у наступних категоріях: ефективність і продуктивність операцій; надійність фінансової звітності; дотримання законів і правил [9]. **Виходячи з цього, можна зробити висновок,** що значимість цієї концепції полягає в тому, що в ній викладені основні поняття і ключові елементи внутрішнього контролю, зроблено акцент на відповідальності керівництва за його стан.

Відповідно до визначення, запропонованого А.О. Єпіфановим, внутрішній контроль – це сукупність процедур, що забезпечують достовірність і повноту інформації, яка передається керівництву підприємства чи установи, дотримання вимог внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження, оптимальне використання ресурсів, забезпечення чіткого виконання працівниками службових зобов'язань і розпоряджень органів управління [10, 285].

Основні цілі проведення внутрішнього контролю такі:

- забезпечення ефективності та результативності діяльності банківської установи при здійсненні банківських операцій, управління активами й

пасивами, схоронність активів, управління банківськими ризиками;

- достовірність, повнота, об'єктивність і своєчасність складання й надання фінансової, бухгалтерської звітності та забезпечення інформаційної безпеки;

- дотримання норм правових актів, стандартів саморегулюючих установ, засновницьких і внутрішніх документів;

- уникнення ситуації залучення банками та участі їх у здійсненні протиправної діяльності, у тому числі відмиванні коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму, а також забезпечення своєчасного подання згідно із законодавством відомостей до державних регуляторних органів і Національного банку України.

Внутрішній контроль банку, як і бухгалтерський облік, планування та економічний аналіз, є однією з найважливіших функцій управління. Його призначення полягає в забезпеченні дотримання законів, положень та процедур при здійсненні банківських операцій з метою зниження ризиків, притаманних різним ділянкам банківської діяльності. Складовою частиною внутрішнього контролю в банку є внутрішній аудит.

В умовах фінансової кризи, недосконалості законодавства та посилення конкуренції на ринку банківських послуг внутрішній аудит стає важливою частиною банківського менеджменту та має особливе значення.

Слід зазначити, що чіткого розмежування функцій внутрішнього контролю й внутрішнього аудиту в законодавчій базі України не проведено. У цьому контексті актуальним є положення, задеклароване документом Базельського комітету з банківського нагляду «Внутрішній аудит у банках і відносини наглядових органів та аудиторів», згідно з яким служба внутрішнього аудиту повинна бути незалежною від щоденної процедури внутрішнього контролю [11]. Тобто треба чітко усвідомлювати, що внутрішній аудит не повинен бути рутинним процесом контролю за повсякденними операціями банку, він має працювати, перш за все, над оцінюванням систем, процесів і процедур.

Внутрішній аудит повинен бути незалежним від підрозділів банку, які він зобов'язаний перевіряти і мати відповідний статус всередині банку. У сучасних українських умовах внутрішній аудит, як правило, підпорядкований виконавчому керівництву банку, що значно обмежує ефективність його роботи. У західних банках начальник служби внутрішнього аудиту, за звичаєм, входить до складу Ради директорів банку. За внутрішній аудит, як правило, відповідає безпосередньо Голова Ради директорів. Таке місце в організаційній структурі забезпечує незалежність внутрішнього аудиту від будь-якого члена виконавчого керівництва. Начальник служби внутрішнього аудиту може бути також присутнім на окремих засіданнях Правління банку, але з правом лише дорадчого голосу. Водночас поширена практика, коли Голова служби внутрішнього аудиту є повноправним членом комітету з управління активами й пасивами банку.

Згідно із вказівками Національного банку, в основі функціональних обов'язків служби внутрішнього аудиту банку повинні бути такі стандарти:

- керівництво службою внутрішнього аудиту;
- незалежність (служба внутрішнього аудиту банку має бути автономною щодо діяльності підрозділів банку, які вона перевіряє);
- професійна майстерність (високий професійний рівень досягається завдяки правильному підбору кадрів, необхідній кваліфікації, належному контролю за роботою внутрішніх аудиторів з боку Ради та Правління банку);
- обсяг робіт;
- планування і виконання аудиторської перевірки;
- складання аудиторського висновку.

Вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду дозволяє дійти висновку, що до основних завдань організації системи внутрішнього інформаційного забезпечення банків належать:

- розробка основних єдиних принципів складання форм управлінської (внутрішньої) звітності;
- визначення ієрархії форм управлінської звітності та взаємозв'язків звітів один з одним;
- недопущення надлишковості інформації;
- забезпечення повноти розкриття необхідних відомостей;
- підвищення ступеня автоматизації процесу формування та надання керівництву своєчасної та доречної управлінської інформації.

В сучасних умовах інформація є одним з основних ресурсів в діяльності комерційних банків, від достовірності та своєчасного отримання якої залежать мінімізація або недопущення банківських ризиків, оперативність розробки та прийняття управлінських рішень, визначення стратегічного напрямку розвитку. Недоліки внутрішньої звітності, низька її якість, недостовірність відомостей і несвоєчасність надходження призводять до отримання невірних результатів аналізу і розробки неефективного управлінського рішення.

Таким чином, від якості, достовірності та своєчасності надходження інформації залежить і ефективність роботи системи внутрішнього контролю, а формування внутрішньої звітності є одним з головних завдань в управлінні діяльністю банків.

Результати досліджень. В сучасних умовах збільшення кількості комерційних банків, підвищення конкуренції, розширення банківських продуктів і послуг все більш актуальним стає питання розробки методики внутрішнього контролю діяльності банку.

Систему внутрішнього контролю банку слід розглядати в розрізі п'яти основних блоків:

1) діяльність керівництва та загальна культура контролю. Рада директорів (правління) комерційного банку затверджує стратегію, внутрішні правила та положення, методику аналізу банківських ризиків і встановлює

допустимий рівень ризику. Крім того, вище керівництво несе відповідальність за реалізацію затвердженої стратегії розвитку, відповідність поточної діяльності компанії розробленим і затвердженим принципам і правилам. Правління і рада директорів спільно відповідають за втілення корпоративної культури всередині організації, пояснюючи необхідність внутрішнього контролю всьому персоналу;

2) виявлення та оцінка ризиків. Вище керівництво відповідальне за забезпечення своєчасного виявлення та оцінку тих чинників, які можуть несприятливо вплинути на досягнення цілей банку. Для цього розробляються внутрішні положення, які визначають загальні принципи і методики управління ризиками, встановлюють необхідні ліміти та обмеження;

3) процедури контролю. Основний метод управління операційними ризиками полягає у створенні ефективних процедур контролю, які в сукупності становлять єдину систему внутрішнього контролю (СВК). Процедури внутрішнього контролю повинні бути обов'язковим елементом при здійсненні всіх бізнес-процесів, що дозволить скоротити вірогідність і наслідки реалізації операційного ризику;

4) інформаційні системи і комунікації. Вище керівництво повинно гарантувати наявність достовірної, точної, своєчасної, доступної та повноцінної інформації для прийняття рішень і оцінки поточної діяльності. Для цього необхідно мати надійні канали зв'язку для забезпечення доступу і передачі всієї необхідної інформації;

5) моніторинг поточної діяльності. Контроль за найбільш важливими ризиками повинен здійснюватися щоденно. Ефективність СВК повинна періодично перевірятися, та виявлені під час перевірки недоліки повинні бути своєчасно повідомлені керівництву відповідного рівня.

Висновки. На підставі вище сказаного можна зробити висновок, що внутрішній контроль банку – це сукупність процедур з забезпечення достовірності і повноти інформації, яка передається керівництву банку, дотримання внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку і його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні поставленої в стратегічних планах мети.

Контроль за діяльністю банків і повнотою відображення господарських процесів у бухгалтерському обліку залежить від чітко визначених і запропонованих контрольних процедур, контрольних функцій, джерел інформації та належно організованої служби внутрішнього контролю.

Список літератури: 1. *Арсланбеков-Федоров А. А.* Система внутреннего контроля коммерческого банка: Монография / Ред. А. М. Тавасиев. – М.: ЮНИТИ, 2004. – 192 с. 2. *Бортиков Г. П.* Комплаенс риск (риск несоблюдения) // Банковский менеджмент.– 2007.– №2. – Р. 29–36. 3. *Власов С. В.* К вопросу об организации внутреннего контроля в банковском секторе // Деньги и кредит.– 2007.– №2. – Р. 33–35. 4. *Гиниятов Р.* Риск и контроль. Модель

COSO // Банковський менеджмент.– 2006.– №1. – P. 22–27. 5. Демидов А. Н. Об организации системы внутреннего контроля в банке // Деньги и кредит.– 2006.– №11. – P. 42–46. 6. Дрозд І. К. Внутрішній контроль у кредитних організаціях // Банківська справа.– 2005.– №6. – P. 3–10. 7. Еленевская Е. А., Хохлова Н.Б. Внутренний контроль в системе управления доходностью банка // Финансы и кредит.– 2006.– №28. – P. 2–6. 8. Про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України [Електронний ресурс]: положення, затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. N 566- Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.39.0> 9. Enterprise Risk Management – Integrated Framework Executive Summary. Committee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission (COSO), 2004 10. Єпіфанов А. О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: Монографія. – Суми: Університетська книга, 2007. – 417 с. 11. Основні принципи ефективного банківського нагляду. Базельський комітет з питань банківського нагляду. Жовтень 2006 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>. 12. Спьяк Г. Система внутрішнього контролю банків України: стан та тенденції розвитку/ Спьяк Г., Фаріон Т.// Економічний аналіз. - 2010 р. - Випуск 7. - С.167-169.

Bibliography (transliterated): 1. Arslanbekov-Fedorov A. A. *Systema vnutrenneho kontrolya kommercheskoho banka*: Monohra- fyya / Red. A. M. Tavasyev. – Moscow: YuNYTY, 2004. – 192 p. 2. Bortnykov H. P. *Komplayens rysk (rysk nesoblyudenyia)* // *Bankovskyy menedzhment*.– 2007.– No 2. – P. 29–36. 3. Vlasov S. V. *K voprosu ob orhanyzatsyy vnutrenneho kontrolya v bankovskom sektore* // *Den'hy u kredyt*.– 2007.– No 2. – P. 33–35. 4. Hynyatov R. *Rysk y kontrol'. Model' COSO* // *Bankovskyy menedzhment*.– 2006.– No 1. – P. 22–27. 5. Demydov A. N. *Ob orhanyzatsyy systemy vnutrenneho kontrolya v banke* // *Den'hy u kredyt*.– 2006.– No 11. – P. 42–46. 6. Drozd I. K. *Vnutrishniy kontrol' u kredytnykh orhanizatsiyakh* // *Bankiv'ska sprava*.– 2005.– No 6. – P. 3–10. 7. Elenevskaya E. A., Khokhlova N. B. *Vnutrenniy kontrol' v systeme upravleniya dokhodnost'yu banka* // *Fynansy u kredyt*.– 2006.– No 28. – P. 2–6. 8. *Pro orhanizatsiyu bukhhalters'koho obliku ta zvitnosti u bankakh Ukrainy* [Elektronnyy resurs]: polozhennya, zatverdzhene postanovoyu Pravlinnya NBU vid 30.12.1998 No 566- Rezhym dostupu : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1037.39.0> 9. Enterprise Risk Management – Integrated Framework Executive Summary. Committee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission (COSO), 2004 10. Yepifanov A. O. *Metodolohichni skladovi efektyvnoho rozvytku bankiv'skoho sektoru ekonomiky Ukrainy*: Monohrafiya. – Sumy: Universytet'ska knyha, 2007. – 417 p. 11. . *Osnovni pryntsyepy efektyvnoho bankiv'skoho nahlyadu. Bazel's'kyy komitet z pytan' bankiv'skoho nahlyadu. Zhovten' 2006* [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynny sayt Natsional'noho banku Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>. 12. Spyak H. *Systema vnutrishn'oho kontrolyu bankiv Ukrainy: stan ta tendentsiyi rozvytku*/ Spyak H., Farion T.// *Ekonomichnyy analiz*. -2010 - No 7. – P.167-169.

Надійшла (received) 04.03.2015